

Академія української преси

Наталія Степанова

СТОП-СТЕРЕОТИПИ:

методи їх подолання в українському суспільстві

АКАДЕМІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПРЕСИ

Бібліотека масової комунікації
та медіаграмотності
Академії української преси

АКАДЕМІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Наталія СТЕПАНОВА

STOP-СТЕРЕОТИПИ:

методи їх подолання в українському суспільстві

АКАДЕМІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПРЕСИ

Бібліотека масової комунікації
та медіаграмотності
Академії української преси

УДК 371.091.3:316.647.8(075.8)

Степанова Н. М. STOP-стереотипи: методи їх подолання в українському суспільстві / Н. М. Степанова. — Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2024. — 61 с.

ISBN 978-617-7370-65-8

Мета посібника — ознайомити українську громадськість з можливостями подолання в суспільстві упереджень та стереотипів. Зосереджено увагу на важливості гнучких навичок, особливо критичного мислення кожної людини. Авторка пояснює, у чому різниця між критичним та стереотипним мисленням, і чому останнього варто уникати. Матеріали включають навчально-методичне забезпечення інформаційних годин та розробки тренінгів, які рекомендовано проводити з молоддю для того, щоб у суспільстві попередити виникнення стереотипів та пропагування культурних розбіжностей, розгортання непримиренності й жорстокості. Розраховано на педагогів, здобувачів освіти, широкий загал шанувальників історії, культури та традицій України.

АВТОРКА:

Наталія Степанова — заступниця з наукової роботи директора ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидатка філософських наук, доцентка.

АКАДЕМІЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ПРЕСИ

ISBN 978-617-7370-65-8

© Степанова Н. М., 2024

© Академія української преси, 2024

© Центр вільної преси, 2024

ЗМІСТ

До колег!.....	4
Модуль 1. Унікаємо стереотипного мислення.....	7
Освітні тренди XXI століття, або які навички потрібно розвивати сучасній людині.....	7
Стереотипне й критичне мислення: у чому різниця.....	10
Чому важливо критично мислити.....	12
Модуль 2. Учимся мислити критично.....	17
Спочатку людина.....	18
Сучасний плакат у Кельні.....	20
Назва моєї країни — Україна.....	22
Цікаві факти про Україну й українців.....	24
Глузливе звернення «бандерівці».....	28
Мова, яка об'єднує націю.....	31
Українськомовний Донбас та російськомовний Львів: у пошуках істини.....	36
Абетка українства: вони прославили Батьківщину на весь світ.....	39
Глосарій.....	51
Додаток 1.....	57
Додаток 2.....	58
Рекомендована література.....	59
Про авторку.....	60

ДО КОЛЕГ!

Українське суспільство є молодим і водночас має велику історичну спадщину. Молодим його назвемо, тому що лише четверте десятиліття йде з дати проголошення України незалежною, а Україна — одна з наймолодших держав у світі. Заразом історична спадщина насправду в нас надзвичайно багата подіями та вчинками громадян.

Трансформаційні процеси, які торкнулися всіх сфер життя в кінці 90-х років XX століття, не оминули й суспільні відносини. Українці ніколи не відрізнялися грубістю, ворожістю чи нехтуванням суспільних прав. Натомість здавна культивувалися шана до батьків та старших людей, працьовитість, згуртованість, волелюбність. Чому ж тоді у XXI столітті ми говоримо про поділ України на «Схід і Захід», звідки взяли категоричність, засудження і навіть непримиренність?

Надзвичайним викликом для українців стали події 2014 року, що переросли в повномасштабне вторгнення росії в Україну (2022 рік). Під російськими гаслами («Ми рятуємо російськомовне населення», «Захищаємо права тих, хто розмовляє російською мовою», «Врятуємо світ від української хунти» тощо) наші сусіди, якщо можна їх так назвати, розпочали війну проти України, зазіхаючи на її соборність та суверенність. В один момент перед жителями областей, що межують з росією, постали виклики: або вони змінюють місце проживання, або залишаються в місцях, де відбуваються активні бойові дії. Зважаючи на це, з'явилися тисячі людей, які отримали статус — внутрішньо переміщених осіб.

Метою посібника є розвіяти стереотипи й упередження, з якими зіткнулися українці, з одного боку, хто змушений був переїхати на нове місце проживання в різні куточки України, а з іншого — ті, у громадах яких з'явилися переселенці.

Ми прагнемо донести до кожного українця, що Україна — є багатонаціональним об'єднанням культурних, рівних, гідних та вільних громадян. Ми швидше будемо вживати термін діалог та міжкультурна взаємодія, а-ніж «нація окремішніх».

Наша історія багата різними подіями, як визначними, так і трагічними, відома великою когортою героїв, які різні за своїм походженням, але їх об'єднала Україна. І в цьому ми черпаємо силу та віру в справедливість, культивуємо гуманність, мир і добро.

Період перебування в складі імперських держав, безперечно, залишив свій слід. Українське суспільство, окрім «розвінчування міфів», потребує обґрунтованого пояснення, чому так відбувалося та як можна уникнути помилок у майбутньому. Чому така важлива декомунізація і як цей процес провести цивілізовано та інформаційно доступним для кожного з нас. Чому потрібно уникати стереотипного мислення й що таке «піраміда ненависті»? На ці та багато інших дотичних питань ви знайдете відповіді в матеріалах цього посібника.

Ми сповідуємо філософію, що будь-яка навичка має бути сформованою. Тому матеріал у посібнику — це не просте читання чи ознайомлення з інформацією. За кожною інформаційною тезою підготовлений практичний кейс, де, використовуючи різні методики, можна проаналізувати, порівняти, поміркувати, знайти власне вирішення проблемного питання.

Час, вказаний у вправах, є орієнтовний. Педагог має право самостійно визначитися з терміном виконання завдання, враховуючи особливості підготовки своєї групи. Також звертаємо увагу на інтеграцію навчальних матеріалів. Їх можна використовувати як додаток на заняттях з громадянської освіти, і як самостійні освітні ресурси для проведення інформаційно-просвітницьких заходів. Усі навчальні кейси містять «стереотипну проблему» й передбачають, відповідно, пошук фактів та аналіз ситуацій, які допоможуть

зрозуміти моральні та ціннісні виклики, розв'язати дилеми в ході вирішення тих чи інших питань.

Ми щиро сподіваємося, що запропоновані навчально-освітні кейси допоможуть у вирішенні важливих суспільних проблем.

З повагою — Наталя Степанова

Модуль 1

УНИКАЄМО СТЕРЕОТИПНОГО МИСЛЕННЯ

ОСВІТНІ ТРЕНДИ ХХІ СТОЛІТТЯ, АБО ЯКІ НАВИЧКИ ПОТРІБНО РОЗВИВАТИ СУЧАСНІЙ ЛЮДИНІ

Чим відрізняється освіта від освіченості й чи важливими є ці надбання для сучасної людини? Так, безперечно. Але відразу ми б хотіли розвіяти два стереотипи про освіту та її рівні: один — про те, що «тільки вища освіта є показником освіченості людини», другий — «тільки людина з вищою освітою є компетентною».

Освіта й освіченість — поняття, які мають один корінь, але нетождні й дуже відрізняються по суті. Якщо стисло і в порівнянні, то ми констатуємо, що людина в силу свого розвитку здобуває, отримує, формує знання, уміння й навички, досвід, цінності та ставлення. Від так, освіта — це процес, а освіченість — результат такого процесу. Є безліч прикладів, коли людина має диплом магістра, проте абсолютно не володіє певними навичками, не має практичного досвіду, у неї не сформовані цінності та ставлення. І навпаки, маючи документ не вище, а-ніж атестат про загальну середню освіту, людина досягає в житті найвищих результатів. У підтвердження останньої тези, ми наведемо приклади успішності та зреалізованості в житті Генрі Форда, Білла Гейтса, Стіва Джобса, Джорджіо Армані. Цей перелік можна продовжувати.

Що ж до освіти, ми ні в якому разі не заперечуємо такий процес, але звертаємо увагу, що він має бути продуктивним та якісним. Під

якістю розуміється отримання таких знань, умінь та навичок, сформованість досвіду та цінностей, які б у різних ситуаціях, як життєвих, так і професійних, допомагали людині діяти відповідно до ситуації, вирішувати складні завдання, знаходити можливості використання соціального капіталу.

Сучасна освітня парадигма окреслює кілька підходів, серед яких ми вирізимо: *компетентнісний, діяльнісно практичний, особистісно орієнтований*. Кожний взаємодоповнює інший, тому не можна чітко виокремити — де «головний», а де «другорядний». Хоча кожний із підходів є оригінально особливим. Їх об'єднує частка, спільна для всіх — це практична складова. Для того, щоб досвід був не консервативним, а практичним, щоб його не бракувало, а знання були не у вигляді «фаршированої риби», нам потрібно розвивати різні навички, при чому постійно й у всіх сферах життєдіяльності.

Навички для успішного життя

Рисунок 1. «Канва навичок» для успішного життя

XXI століття є періодом цифрових трансформацій. Усе, що нас оточує, стрімко змінюється, вдосконалюється. Зрозуміло, що зміни стосуються й суспільства та відносин у ньому. Поява нових спеціальностей вказує не на фізичні зміни «одна на іншу», а кардинально

переглядає потребу робочих місць та встановлює нові вимоги до працівників.

Найавторитетніші бізнес-компанії, аналізуючи ринок праці, постійно оновлюють перелік щодо найпитоміших умінь та навичок на кожні 5–10 років. Серед таких до 2030 року називають цифрову та медіаграмотність, критичне мислення, емоційний інтелект, тайм-менеджмент, співпрацю, креативність, розвиток лідерських якостей, гнучкість тощо.

Саме тому, сучасним освітнім трендом повинна бути зміна з традиціоналістсько-консервативної на гуманістичну філософію навчання.

Якщо основним елементом першої є

- ▶ система «готових», «завершених» знань, умінь і навичок, яка транслюється здобувачам освіти;
- ▶ самі здобувачі є більше пасивними, а ніж активними, об'єктами в освітній діяльності, то гуманістична філософія освіти ставить у центр уваги
- ▶ розвиток особистості, її інтелектуальні потреби й міжособистісні відносини, а центром виступає допомога в її особистісному зростанні.

Сучасна освіта має вирішувати завдання, що базуються не на формальному чи стереотипному мисленні, а мисленні високого рівня — аналізу, порівняння, абстрагування, отримання висновків та оцінки. Зважаючи на це, ми констатуємо, що наявність диплома про вищу освіту — це не показник освіченості людини. Надзвичайно важливо, щоб кожний член суспільства був гуманним, умів критично мислити та був емпатійним.

Війна... Поняття винятково з негативним забарвленням трактувань того, що відбувається. І якщо територіальна, фінансова чи торгівельна війна є в площині відповідальності конкретних посадовців, то інформаційна — усього суспільства. «Ворог іде туди, де програє вчитель і священник», — одне з найвідоміших висловлювань Отто фон Бісмарка у ХХІ столітті, що набуває оновленого змісту сьогодні. Для того, щоб вистояти в інформаційній війні, нам

потрібно позбутися стереотипного мислення, натомість навчати-ся аналізувати, порівнювати, критично мислити, конструктивно співпрацювати й робити відповідні висновки.

СТЕРЕОТИПНЕ Й КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ: У ЧОМУ РІЗНИЦЯ

Мислення людини не можна уявити без розумових дій. Вони продукуються мозком і їхній розвиток залежить від того, наскільки індивід працює над власним вдосконаленням.

Донедавна існував стереотип, що від маси мозку залежить розум та навіть обдарованість людини, наприклад, що чоловіки здебільшого розумніші за жінок. Проте дослідження фахівців з різних галузей доводять зворотнє: маса мозку по суті не впливає на розумові здібності людини незалежно від статі (зазвичай вона дорівнює 1250–1400 грам). Лише в одному вчені суголосні, що інтелект людини знижується в тому випадку, коли маса мозку дорівнює 900 грам і менше (але в такому випадку це є фізіологічна аномалія).

Мозок людини є, без перебільшення, головним органом її існування. Особа може жити без однієї чи двох кінцівок (верхніх або нижніх), без ока чи очей, навіть без нирки, а от без мозку — ні. У цьому органі відбуваються найскладніші хімічні реакції, при чому їхня кількість досягає тисяч за секунду. Його робота подібна в усіх людей, але водночас і індивідуальна, що робить кожну людину особливою та неповторною.

Протягом дня в мозку з'являється близько кількох десятків тисяч думок. Вони різні. І від того, наскільки людина вміє володіти ситуацією, працювати над собою, настільки її думки можуть бути позитивними, конструктивними та дієвими.

Від народження під дією педагогічних процесів у нас розвивається мислення. Але, як показує практика, більше шаблонне або за «патернами», яке з часом переходить у стереотипне. «Не лізь, бо вдарися», «Мама краще знає...», «Не бігай по калюжах, бо промочиш ноги» тощо. Іншими словами, ми сприймаємо інформацію й у нас

з'являється «патерн»: «Якщо бігати по каляжі, то обов'язково промочимо ноги», або ж «Мама завжди права».

Найпростіший вихід із таких ситуацій — це перевірка інформації на достовірність. Іншими словами, критичне її сприйняття, а від так, і отримання власного досвіду. Цікавими є висновки фінських педагогів, які переконані, що немає поганої погоди, є неправильно підібраний одяг. Розгляньте дві інфографіки та визначте, що для вас є важливішим?

Стереотипне мислення: до питання змісту

Рисунок 2. Стереотипне мислення

Критичне мислення: зміст і суть

Рисунок 3. Критичне мислення

ЧОМУ ВАЖЛИВО КРИТИЧНО МИСЛИТИ

Поняття «стереотип», як суспільну дефініцію, уперше було вжито американським журналістом Волтером Ліппманом, який у своїй книзі «Суспільна думка» (1922) називав методи, за допомогою яких суспільство намагається «об'єднати» людей у певні групи, іншим словом категоризує їх. Сам термін прийшов із друкарства, де позначав копію друкованої форми — набір та кліше — для штамів або відбитків.

З самого визначення стає зрозуміло, що коли ми вживаємо поняття «стереотип» у суспільному розумінні, то це означає, що в нас сформована стійка позиція до когось чи чогось. Проте, чи відповідає вона реальним характеристикам, чи піддається змінам або кореляції, тут уже не включається критичність — є лише думка чи позиція. Таким чином, під дією різних обставин у різні історичні часи з'являються певні соціальні «штампи». Наприклад, усі українці люблять сало, усі шведи світловолосі, усі роми крадії, на Сході України всі російськомовні, або всі білявки тупі тощо.

Дослідники стереотипів, як соціального явища, приходять до висновків, що люди, які ними послуговуються, не включають вищих процесів мислення — аналізу, порівняння, абстрагування, адже так простіше.

Стереотипи не з'являються самі по собі. Як правило, це є думки, сформовані батьками, учителями, громадою, які з часом переростають в упередження та стереотипи. З дитячих років освіта людини залежить тільки від дорослих, тому надзвичайно важливо як та якими способами дитину будуть навчати. Якщо з раннього віку не розвивати елементи порівняння, класифікації, аналізу, фантазії, то в дорослому віці надзвичайно складно буде розвивати критичне мислення.

У кожному стереотипі є помилка або фейк. Але, напрочуд, вони дуже «живучі». Їх значно важче викоренити, ніж від початку навчати дитину критично сприймати інформацію.

Наведемо приклад. Першими розповідними творами для дітей є казки. Але коли ми їх читаємо, важливо не просто запам'ятовувати

текст чи повторювати вчинки казкових героїв — «Про що/кого ця казка...», «Ти вчинила як ...». Для розвитку критичного мислення варто запитати дитину про історію з казки в кілька етапів: *згадай*, про що ця казка — *подумай, поміркуй* про вчинок героя — *вислови свою позицію*: підтримуєш чи / ні героя, чи правильно він/вона вчинив/-ла та ін. Схематично це можна оформити як модель «R Th S» (за першими літерами англійських слів *remember* — *think* — *sayings*) (див. Рисунок 4).

Модель «R Th S»

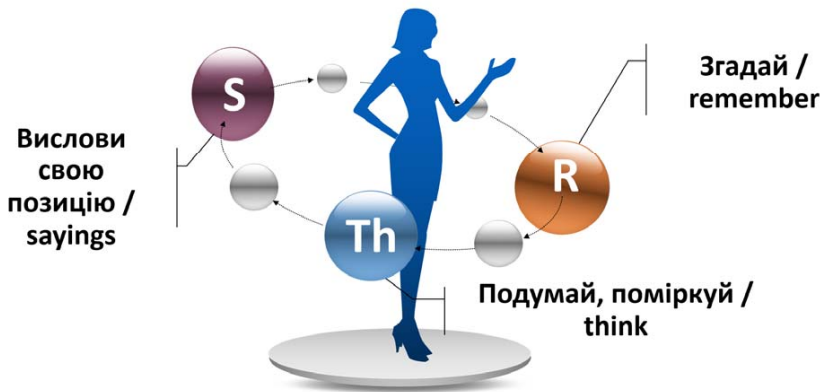

Рисунок 4. Модель роботи над текстом «R Th S»

Чому так важливо розвивати критичне мислення? Як мінімум, ми навчаємо аналізувати й критично сприймати інформацію. Це дозволить у майбутньому не лише уникнути упереджень та стереотипів, а й успішно впоратися з інформаційними «бульбашками» і не потрапити в «тенета» фейків.

Досить часто, коли ми працюємо над конкретним медіатекстом чи отримуємо інформаційне повідомлення, автор нам ставить питання стереотипного формату, підводячи нас до «бажаної» відповіді. Щоб не потрапити на інформаційний «гачок», ми маємо дати відповіді на такі запитання:

- Яка мета та цілі цієї інформації? На кого вона розрахована?

- ▶ Чи можу я перевірити цю інформацію? Яким чином? На скільки є це джерело достовірним?
- ▶ На скільки аргументовано чи переконливо подана інформація? Чи не містить вона маніпулятивних маркерів?

Як приклад, візьмемо обговорення особистості Наполеона Бонапарта I, одного з найвідоміших французів XIX століття (див. Рисунок 5). Якщо ми ставитимемо питання лише про його силу, розпалювання війни в Європі, військові перемоги та підкорення європейських країн, то можна сформулювати ставлення про нього, виключно, як негативного діяча. Проте, якщо провести порівняння, починаючи з його зображень різними художниками, додати до питань інформацію про його здобутки в законодавчій політиці — створення кодексів Наполеона, то ми зможемо показати не лише негативні сторони Наполеона I як політика. А отже, формуватимемо про нього думку не тільки як завойовника, який приніс для народів Європи війни та грабунки, а і як далекоглядного політика-законотворця.

Поль Деларош
«Перехід Наполеона через Альпи»
(1848)

- ☐ Чи впізнасте ви цього діяча?
- ☐ Звідки він?
- ☐ Чи можна цю людину назвати сильною? Чому?
- ☐ Чи правдива теза, що він «приніс» тільки війну в Європу? Свою відповідь аргументуйте?

Наполеон I Бонапарт є виключно негативним діячем?

Жак-Луї Давид
«Перехід Наполеона через Альпи»
(1801)

Різне ≠ Погане

Рисунок 5. Якою особистістю для вас є Наполеон I Бонапарт?
Свою відповідь аргументуйте

І наостанок, чому ж так важливо уникати стереотипного мислення? Напевне, найкращим аргументом стане аналіз «піраміди

ненависті» (pyramid of hate), або до чого приводять банальні упередження та стереотипи. Як будь-яка піраміда, ця також побудована за принципом — попередній рівень дає підстави до виникнення нового, складнішого утворення (див. Рисунок 6).

Рисунок 6. «Піраміда ненависті»

Головним «рушієм» піраміди є мова ненависті, яка від незначних хибних думок і переконань може призвести до жорстокості та геноциду. Будь-який наступний рівень у піраміді не з'являється сам по собі. Сприйняття негативної інформації і відмова або небажання критично мислити створюють хибну думку про що чи кого-небудь.

Наступний етап — породження соціального виключення. Думка однієї людини може стати «прикладною» для інших, при чому все залежить від авторитетності того, хто її продукує. Як показує практика, позитивних лідерів сьогодні бракує, натомість негативних значно більше. Таким чином, з'являються образи, приниження, цькування (якщо це територія освітніх закладів — булінг чи мобінг) тощо.

Соціальне виключення породжує дискримінацію, яка також, як соціальне явище, може мати різні ступені вияву — пряма чи

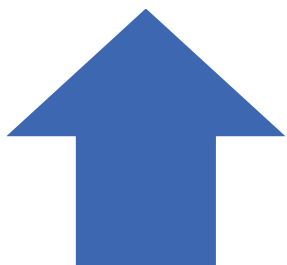
прихована. Наприклад: «Ми вас не приймаємо на роботу, бо ви тільки переселилися. Облаштуйтеся, віддайте дітей у заклади освіти, а потім повернемося до питання вашого працевлаштування». На разі, це є приклад прихованої дискримінації (так інколи вчиняють із внутрішньо переміщеними особами).

Дискримінація породжує складніше соціальне явище — жорстокість. У тлумачному словнику жорстокість пояснюється через ненависть, лютість, безжальність. Саме ці ознаки характеризують найнебезпечніші суспільні злочини — насилля, підпали, глум, вбивства, ґвалтування. За ці злочини в кожній країні обвинувачені несуть покарання. Проте жорстокість породжує ще одне не менш злісне злочини — це геноциди. Історія знає кілька найстрашніших «сторінок» цього суспільного злочину, що не має терміну давності. Це є жорстоке винищення вірменів турками (1915), Голодомор 1932–1933 років в Україні, Голокост та ін. І кожний подібний злочин проти людяності характеризується не просто антигуманністю, а найвищими рівнями жорстокості.

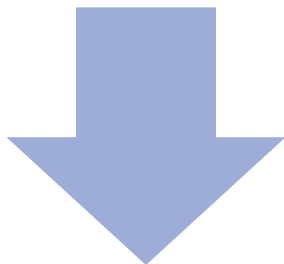
Отже, аналіз «піраміди ненависті» дає підстави стверджувати, що хибні думки, упередження, неперевірені факти лежать в основі таких жажливих злочинів як геноцид та етноцид. Важливо навчати молодь, а також проводити інформаційні години в суспільстві про шкідливість фейків та стереотипів, як потрібно сприймати інформацію, про можливості не потрапляти на інформаційні «гачки», критично та аргументовано перевіряти новини, щоб уникати стереотипного мислення. Критичне мислення — це надзвичайно важлива гнучка навичка, яка відрізняє особистість від особи, характеризує людину як мислячу, індивідуальну, особливу.

Модуль 2

УЧИМОСЯ МИСЛИТИ КРИТИЧНО

Протягом життя кожна людина може змінювати місце проживання. Вона це робить за бажанням, або примусово. Тоді ми вживаємо термін – **внутрішньо переміщена особа**.

Із 2014 року в Україні з'являються тисячі людей, які змушені залишити або покинути своє місце проживання в результаті / або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту чи тимчасової окупації росією. Вони без їхньої на те згоди, отримали статус - внутрішньо переміщених осіб.

Внутрішньо переміщені особи з'являються в усіх куточках України. Особливо цей процес посилюється з 2022 року. Як показують соціологічні дослідження, деякі переселенці зі східних областей (Донецької, Луганської, Харківської) змушені вже декілька разів змінювати своє місце проживання, адже сьогодні в «фокусі» російської агресії з'явилися території й Запорізького, Дніпропетровського, Херсонського, Миколаївського регіонів. А разом з цим виникають додаткові стереотипні уявлення: східняки російськомовні, вони не знають української, у нас самих бракує роботи, а тут понаїхали тощо.

СПОЧАТКУ ЛЮДИНА

Цільова аудиторія	здобувачі освіти 15–22 років
Необхідне забезпечення	ватман (формат А3), маркери
Час для проведення	15–20 хвилин
Методичні прийоми	робота в колі

Проведення вправи

Учасники стають у коло, обличчям одне до одного. Форма знайомства може бути різною. Ми пропонуємо назвати своє ім'я та розповісти коротко про себе (2–3 речення у форматі інформаційної довідки).

Потім учасники стають спиною до центру. Ведучий/ведуча просить робити крок вперед, якщо фраза стосується учасника/учасниці, крок назад — якщо ні.

Набір для вправи:

- 1) я людина, яка любить весну;
- 2) я людина, яка боїться гризунів;
- 3) я людина, яка любить кататися на ковзанах;
- 4) я людина, яка любить працювати на клумбі;
- 5) я людина, яка любить читати художню літературу;
- 6) я людина, яка любить світанок;
- 7) я людина, яка має улюблену домашню тваринку;
- 8) я людина, яка любить спати;
- 9) я людина, яка боїться тривоги;
- 10) я людина, яка любить запах лілій;
- 11) я людина, яка вміє водити авто;
- 12) я людина, яка вміє їздити на велосипеді;

- 13) я людина, яка має рідного брата;
- 14) я людина, яка вільно розмовляє англійською мовою;
- 15) я людина, яка ніколи не була закордоном.

Питання для обговорення:

- ▶ Чи легко/важко вам було відповідати?
- ▶ Яка частина вправи для вас була важчою? Чому?
- ▶ Які відчуття/емоції ви переживали, коли стояли спиною одне до одного?

Деякі методичні акценти

Коло, що мало на початку рівні контури, у ході вправи змінюється. Відповідаючи на одні й ті ж питання, кожний з нас має свою думку, бачення та вподобання. Важливо підкреслити, що нас об'єднує: кожний/кожна з нас має ім'я, але воно різне, за неоднакових обставин нам його обрали батьки; ми можемо мати спільні вподобання чи страхи, але відрізнитися за віком, характером, статтю, соціальним станом тощо.

Також людей об'єднує й свідоме спілкування. Комунікуючи, важливо не тільки вживати ввічливі слова чи посміхатися співбесіднику, потрібно навчитися уникати «таврування» людей за якимись ознаками. У безбар'єрній мові спочатку вживаємо «людина» і лише потім «яка». Уживаючи термін «переселенець» чи «переселенка», усе одно йдеться про знеособлювання людини. Проте, якщо вживаємо «Аліса Петрівна, переселенка з Авдіївки», то є чітке розуміння про кого мова. Ми маємо навчитися поважати інших, розуміючи, що, насамперед, вони люди.

Обговорення вправи дає підстави дискутувати з таких «чутливих» питань, як права людини й громадянина, міжкультурна освіта, дотримання норм співжиття в громаді та міжкультурному суспільстві тощо. Головне пояснення: усі ми люди, ми різні, але рівні.

СУЧАСНИЙ ПЛАКАТ У КЕЛЬНІ

Цільова аудиторія	здобувачі освіти 15–22 років
Необхідне забезпечення	ватман (формат А3), маркери, скоч
Час для проведення	15–20 хвилин
Методичні прийоми	вільна дискусія, обговорення в міні-групах

Проведення вправи

Реальна історія

Глобалізаційні процеси ХХ століття дали поштовх до виникнення різних проблем у сучасному демократичному суспільстві не лише Європи, а й світу. Однією з перших країн Європи, що зіштовхнулася з проблемами переселенців, стала Німеччина. «Німецьке економічне диво» в середині 50-х років ХХ століття дозволило «відкрити» німцям свої кордони перед тими, кому вони «заборгували» в Другій світовій війні. У першу чергу, це стосувалося євреїв, адже уряд А. Гітлера проводив смертельну політику Голокосту. Але разом з євреями до країни почали переселятися турки, сирійці, араби та інші.

У 1980-х роках у Німеччині, як і інших країнах Європи, спостерігається економічний спад. І в країні молоді німці починають усе частіше заявляти: «Вони забрали нашу роботу», «Їхні цінності та традиції руйнують європейську культуру», «Вони займають наш простір», «Вони одружуються з нашими жінками» тощо.

Негативне ставлення до переселенців почало переростати в агресію: молодики палили авто, били вітрини крамниць, де власниками були не німці... Тоді на замовлення місцевої влади в місті Кельн з'явився плакат такого змісту:

ТВІЙ БОГ	ЄВРЕЙ
ТВОЯ ДЕМОКРАТІЯ	ГРЕЦЬКА
ТВІЙ РАХУНОК	АРАБСЬКИЙ
ТВОЄ АВТО	ЯПОНСЬКЕ
ТВОЯ ГРА	ІНДІЙСЬКА (ШАХИ)
ТВОЄ МИСТЕЦТВО	ІТАЛІЙСЬКЕ (БАЛЕТ)
ТВОЯ КАВА	БРАЗИЛЬСЬКА
ТВОЇ ДЖИНСИ	АМЕРИКАНСЬКІ
ТВІЙ ВІДПОЧИНОК	ТУРЕЦЬКИЙ
ХТО ТУТ ІНОЗЕМЕЦЬ: ТИ САМ ЧИ ТВІЙ СУСІД?	

Питання для обговорення:

- ▶ Поміркуйте, чи могли б Ви доповнити складений перелік?
- ▶ На Вашу думку, про що змушує задуматися плакат? До чого він закликає?
- ▶ Як Ви вважаєте, чи може такий плакат бути актуальним у сучасному українському суспільстві? Свою точку зору обґрунтуйте.

Обговорення цієї справи навчає толерантності, розуміння норм та правил співжиття у полікультурному суспільстві. Головне, щоб кожний учасник/учасниця висловилися, звертаємо увагу на безбар'єрність мови, пояснюємо, що в силу різних обставин люди змінюють своє місце проживання, проте це не означає, що на «новому» місці вони зайві чи непотрібні.

НАЗВА МОЄЇ КРАЇНИ — УКРАЇНА

Цільова аудиторія	здобувачі освіти 15–22 років
Необхідне забезпечення	гаджет для зчитування QR-кодів
Час для проведення	25–30 хвилин
Методичні прийоми	вільна дискусія, метод мікрофону

Проведення вправи

Стереотип

Такої країни, як Україна, немає і її ніколи не було. Це «окраїна» великої імперії. До 1917 року — Російської, а сьогодні — одна з колишніх радянських республік, яка в 1991 році проголосила незалежність, але, по суті, так її й не отримала.

Щодо версій походження назви «Україна»

Будь-яка власна назва має своє походження. Так, у корені назви «Україна» лежать такі слова як — *край*, *країна*, та «у», яке з давнього санскриту (мови, яка вплинула на формування багатьох європейських мов, у тому числі й української) означає «світло». Об'єднавши слова в єдине, ми отримуємо словосполучення «країна світла». Звичайно, це одна з версій, до того ж позитивна.

Кілька історичних підтверджень. На території України знайдені рештки однієї з найдавніших цивілізацій — трипільської. Давні хлібороби вірили в силу сонця, з яким пов'язували життєву енергію, родючість землі та процвітання. На кераміці трипільців небесне світло є одним з головних символів. Багато дослідників трипільської культури єдині у висновках, що орнамента, якій більше 5–6 тисяч років знаходить своє продовження в українській вишивці, народних оберегах, і зрештою, у письмі. Таким чином, сонце — це світло, а ті, хто сіють хліб — не войовничі кочівники, а ведуть осілий спосіб життя, живуть у мирі, цінують спокій, гармонію та достаток.

Мовою джерел

Є різні версії походження назви Україна, з яких зрозуміло, що назва нашої держави ніяка не «окраїна» чи «малоросія». Такі стереотипи сотнями років нав'язувалися українцям, щоб прищепити нам відчуття меншовартості та не значимості. Матеріали для ознайомлення:

Трипільська цивілізація

*Данило Стаценко
«Слово і назва «Україна»:
історіографія питання»*

*Григорій Півторак
«Україна — це не
«окраїна!»*

Питання для обговорення:

- ▶ Чи дізналися ви щось для себе нове? Якщо так, то що саме?
- ▶ Чи задумувалися Ви над тим, що тлумачення назви країни, Батьківщини, є значимим для долі людини?
- ▶ Яка з версій походження назви України є для Вас найпереконливішою? Чому?
- ▶ Поміркуйте, чому росіяни постійно розповідають світовій спільноті, що такої держави як Україна не існує?

Обговорення в цій вправі не лише навчає, а й формує надзвичайно важливе переконання: український народ — один з найдавніших у Європі та світі. Ми маємо цінності, які формувалися тисячоліттями, передавалися з покоління в покоління і їх збереження — є головним завданням сучасних українців.

Важливо: цю вправу варто проводити за методикою відкритого мікрофону — кожний учасник/учасниця має право вільно висловлюватися. Спочатку в групі приймаються правила (наприклад,

висловлюватися по черзі, не вигукувати, поважати думку кожного, наводити аргументи тощо). Доцільно запровадити деякі невербальні сигнали (наприклад, піднесена рука може свідчити, що хтось хоче висловитися або ж якесь правило не було виконане, схрещені на грудях руки — про відмову висловлюватися та ін.).

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО УКРАЇНУ Й УКРАЇНЦІВ

Цільова аудиторія	здобувачі освіти 15–22 років
Необхідне забезпечення	фліпчарт, маркери
Час для проведення	15–20 хвилин
Методичні прийоми	методика «Щоденник подвійних записів»

Проведення вправи

Стереотип

Такої країни, як Україна, немає, яка це Європа? Українці неосвічені, не заслуговують на увагу.

Факти й судження

Сьогодні ми живемо в насиченому інформаційному просторі. Проте навіть з позицій XXI століття не втрачає своєї актуальності фраза, виголошена Вінстоном Черчілем: «Хто володіє інформацією, той володіє світом!».

У повсякденні, за браком часу, ми навіть не задумуємося, що інформація може підняти людину на висоту, але може й нашкодити, та так, що відновлення вже буде неможливим.

Як правило, якщо потрібно подати інформацію під «певним соусом», вдаються до деяких лайфхаків. Наприклад, повідомлення з авторитетного джерела, кілька разове повторення одного й того ж

з різних джерел — і тоді інформація уявляється фактом дійсності. Саме сприйняття інформації «на віру» є причиною виникнення упереджень, які часто переходять у стереотипи. Виникнення стереотипів змушують людину діяти не на основі вираженого рішення, а за «звичкою», навіть якщо інформація фейкова чи морально застаріла.

Тільки факти, без перебільшень чи упередження

За методою «Щоденник подвійних записів» обговорюємо подані інформаційні повідомлення. Їх можна зачитувати/переказувати/вивести на екран. Учасники мають вести індивідуальні записи. Про кожне інформаційне повідомлення вони мають записати в таблицю:

Факт	Стереотип	Знаю	Не знав /-ла	Цікаво, хочу дізнатися більше

1) **Географічний центр Європи.** Географічним центром Європи вважається українське село Ділове Рахівського району, що в Закарпатті. Знак стоїть на шляху Мукачево — Рогатин. Зважаючи на це, офіційно вважається, що вся територія України розташована виключно в Європі і є найбільшою за територією європейською державою (*факт*).

2) **Київська Русь** держава, яка дала назву Росії. Це колиска трьох братніх народів — російського, українського та білоруського (*стереотип*).

3) **Українська мова.** Українська мова друга за милозвучністю, після італійської, в світі. Це визначили в 1934 році на конкурсі в Парижі (*стереотип, фейк у тому, що такого конкурсу не було*).

4) **Особливістю української мови** є те, що вона багата на пестливі, лагідні та зменшувальні форми. Як приклад, усі дитинчата тварин в українській мові належать до середнього роду (поросся, каченя, теля, кошеня та ін.) (*факт*).

5) **Найдавніша мапа.** Одне з найдавніших поселень давньої людини розкопали в селі Межиріч Черкаської області. Саме там була

й знайдена мапа, вибита на кістці мамонта. Їй близько 15 тисяч років (*факт*).

6) **Першими закладами вищої освіти в Східній Європі** вважаються Острозька Колегія (1576) та Києво-Могилянська академія (1623). Натомість, найстаріший університет росії — Московський державний університет імені М. В. Ломоносова — заснований лише в 1755 році (*факт*).

7) **Найдовшим музичним інструментом** у світі є українська трембіта. Це духовий інструмент гуцулів, він занесений до Книги рекордів Гіннеса. Історично трембіту використовували, як засіб зв'язку: чабани повідомляли про небезпеку, у разі потреби, просили допомоги тощо. Прикметно, звук трембіти можна почути навіть за 10 кілометрів (*факт*).

8) Українці — **найспівучіша нація** у світі. Перелік українських народних пісень є найбільшим у світі, він налічує близько 200 тисяч. Для порівняння, наступними після українців у цьому переліку є італійці, які склали близько 6 тисяч італійських народних пісень. (*факт*).

9) Козацький човен **чайка** вважається прототипом підводних субмарин. Він був створений у XVI-XVII століттях як плоскодонний, безпалубний плавний засіб, до якого зовні бортів кріпився очере-тяний пояс. Така конструкція дозволяла легко керувати ним, спускати під воду, утримувати певний час на плаву. Маневреність та швидкість чайки (приблизно 15 км/год), дозволяли козакам бути мобільними, без труднощів долати великі водянні відстані. (*факт*).

10) **Гасова лампа** — усесвітньо відомий винахід українських аптекарів Яна Зега та Ігнатія Лукасевича (1853). У рік винаходу в львівському шпиталі була проведена перша хірургічна операція при освітленні лампи, а на вулицях з'явилися вуличні світильники (*факт*).

11) В Україні знаходиться **найглибша у світі станція метро**. Це станція «Арсенальна» червоної гілки Київського метрополітену. Її збудували в 1960 році, глибина становить 105,5 метрів. (*факт*).

12) Вишивка є найдавнішим у світі рукодільним заняттям. **Усесвітній день вишиванки**, який святкують у всьому світі, започаткований

у 2006 році Лесею Воронюк, студенткою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. *(факт)*.

13) **Тарасу Григоровичу Шевченку** поставили 1384 пам'ятники в світі. Його знаменитий твір — «Заповіт» перекладений 147 мовами, а в Черкасах діє єдиний у світі музей однієї книги — Музей Кобзаря *(факт)*.

14) В Україні працює всесвітньо відомий майстер мікромініатюри **Микола Сядристий**. Окрім підкови на блоху в арсеналі майстра портретні барельєфи відомих українських та світових діячів на вишневих і тернових кісточках; акварельні портрети на зрізах зернят з дикої груші і яблуні та багато інших рукотворних шедеврів *(факт)*.

15) У 1988 році був збудований на заводі імені О. К. Антонова (м. Київ) найбільший та найпотужніший у світі літак — «**Мрія**». На велетні Ан-225 встановили 240 рекордів, за що його занесено до Книги рекордів Гіннеса. У 2022 році під час російських обстрілів українську «Мрію» було дуже пошкоджено. Українці після Перемоги зроблять усе можливе, щоб «Мрія» піднялася знову в небо! *(факт + судження)*.

Питання для обговорення:

- ▶ Чи легко було визначитися?
- ▶ У яких моментах було складно?
- ▶ Як відрізнити факти від стереотипів?
- ▶ Як впливають стереотипи на наше життя? Чи можете навести приклади стереотипів, з якими Ви зустрічалися у власному житті.
- ▶ Чи були інформаційні блоки, які б Ви назвали цікавими чи новими? Поділіться своїми враженнями.

ГЛУЗЛИВЕ ЗВЕРНЕННЯ «БАНДЕРІВЦІ»

Цільова аудиторія	здобувачі освіти 15–22 років
Необхідне забезпечення	інформаційні картки, фліпчарт, маркери
Час для проведення	25–30 хвилин
Методичні прийоми	вільна дискусія, метода «Риб'яча кістка» (Fishbone)

Проведення вправи

Стереотип

Усі українці – «бандерівці». Вони бандити, злочинці, які вбивають, гвалтують, глумляться над дітьми.

Мовою фактів

Термін «бандерівці» походить від прізвища Степана Бандери. З'ясуємо, хто ця людина для українців та чому навіть сьогодні, коли минуло 65 років з дня його смерті, прізвище Бандера українськими ворогами використовується зі зневагою.

Інформаційна картка «*Степан Андрійович Бандера*»

Степан Андрійович Бандера (1909–1959) народився в сім'ї греко-католицького священника. Він справді не закінчував школу, але не тому, що не хотів відвідувати освітній заклад, а тому, що її в селі не було. Натомість змалку страждав від ревматизму суглобів, тому для малого Степана не лише наймали запрошених учителів, а й звертали увагу на його фізичне здоров'я. Водночас сам хлопець розумів, настільки важливо навчатися й бути здоровим у всіх сенсах цього слова: самостійно вивчав богослов'я, обливався крижаною водою, фізично загартовуючи тіло.

У дитинстві він мріяв вступити до «Пласту» (молодіжної національно-патріотичної організації, заснованої в 1911 році). Але його

мрія була недосяжною, адже хлопець мав фізичну недугу. Проте в 13 років Степан все ж таки став її членом, хоча й з третьої спроби. Для цього він себе загартовував, навчився грати на мандоліні й гітарі, співати в хорі, багато читав та грав у шахи.

У хлопця завжди був потяг до просвітництва. Саме тому він їздив по селах Галичини з лекціями від «Просвіти». Так розвивалися його вміння агітатора та лідера.

У 1929 році створено підпільну Організацію Українських Націоналістів. Дописавши собі в паспорт 1 рік, Степан Бандера став її членом. А в 1933 році він був призначений крайовим провідником ОУН і крайовим комендантом бойового відділу.

Українські землі в цей період не були єдиними, тому члени Організації виступали як проти польської влади, так і проти радянської. Як приклад, у 1933 році під проводом С. Бандери пройшла акція з гаслом «Вимагаємо українських шкіл! Геть польських учителів!»

А коли стало відомо про Голодомор, то в 1933 році С. Бандера заявив на весь світ: *«ОУН виступає проти більшовизму тому, що це система, за допомогою якої Москва поневолила українську націю, знищивши українську державність. ...Більшовизм методами фізичного знищення бореться на східноукраїнських землях з українським народом, а саме — масовими розстрілами в підземеллях ДПУ, знищенням голодом мільйонів людей і постійними засланнями до Сибіру, на Соловки».*

Із цього часу ім'я Бандери стає «ворожим» у радянському просторі.

Степан Андрійович не заперечував військового опору, за що був засуджений під час Варшавського процесу до ув'язнення (1936). Провівши кілька років у в'язниці, у 1939 році, коли почалася Друга світова війна й Польща була окупована нацистами, С. Бандеру було звільнено.

30 червня 1941 року в Києві було проголошено Акт відновлення Української Держави. Але такий хід подій не влаштовував нацистів, вони не бачили Україну незалежною державою. За таку «вільну національну позицію» Степана Бандеру знову арештували. Майже до кінця Другої світової війни він просидів у німецькому концтаборі «Заксенгаузен».

Радянська пропаганда робила все можливе, аби в суспільстві сформувати стереотип, що Степан Бандера — бандит, злочинець, вбивця. Хоча вся його сім'я постраждала від рук радянських та нацистських вбивць — брати загинули в німецькому таборі «Аушвіц», батька розстріляли в 1941 році радянські служби, сестри загинули в радянських таборах.

Сам Степан Андрійович загинув у Мюнхені від кулі радянського агента Богдана Сташинського, який застрелив борця кулею, наповненою отруйним газом.

Запитання для обговорення:

- ▶ Чи була нова для Вас інформація?
- ▶ Чи змінилися Ваші переконання / ставлення? Які саме?
- ▶ Чи потрібно сучасним українцям говорити про Степана Бандеру? Чому?

Обговорення за методою «Риб'яча кістка» (Fishbone)

Для з'ясування того, чи справді українці є «бандерівцями» і чи всі українці — «бандерівці», можна обрати методу «Риб'яча кістка» (англійською — Fishbone). Ця метода відома ще як «Діаграма Ішікави», названа іменем одного з найбільших японських теоретиків менеджменту професора Ішікави Каору (див. Рисунок 7).

Використовуючи цю методу, ми не лише будемо шукати відповідь на поставлене запитання, а що найбільш важливо — з'ясовуватимемо причини появи теми (проблеми, питання) взагалі й аргументовано підтвердимо її чи спростуємо.

Для цього не доцільно користуватися судженнями одного чи кількох, навіть авторитетних, дослідників. Аналіз має бути комплексним вивченням різних джерел.

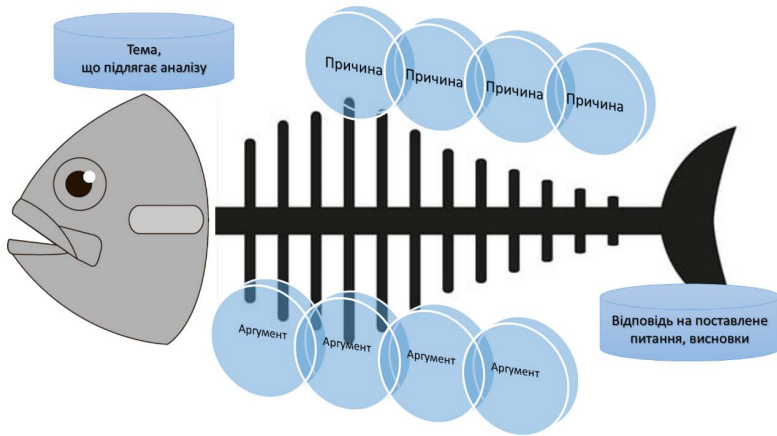

Рисунок 7. Діаграма «Риб'яча кістка» (Fishbone)

Постать Степана Бандери до сьогодні залишається суперечливою щодо визнання й у різних регіонах України до нього ставляться по-різному: більш прихильно, схвально, возвеличуючи — на Заході України; уособленіше, з побоюваннями — у Центрі та Сході.

Безсумнівно, він є національним героєм, адже понад усе, не жаліючи власного життя та жертвуючи добробутом, С. Бандера хотів бачити незалежну Україну. Проте, у іншій площині залишається пошук відповіді на питання: «Чи можна схвально ставитися до методів, які використовувалися С. Бандерою та його прихильниками?» У кожного з нас мають бути власні роздуми, але обов'язково аргументовані та підтверджені фактами.

МОВА, ЯКА ОБ'ЄДНУЄ НАЦІЮ

Цільова аудиторія	здобувачі освіти 15–22 років
Необхідне забезпечення	фліпчарт, маркери
Час для проведення	25–30 хвилин
Методичні прийоми	вільна дискусія, метода «Метаплан»

Проведення вправи

Стереотип

Є українці «східні» й «західні». Вони відрізняються мовою. Перші — російськомовні і їх більшість, другі — українськомовні. росія не веде повномасштабну війну в Україні, а рятує російськомовне населення від «бандерівської хунти».

Кілька тез щодо спростування

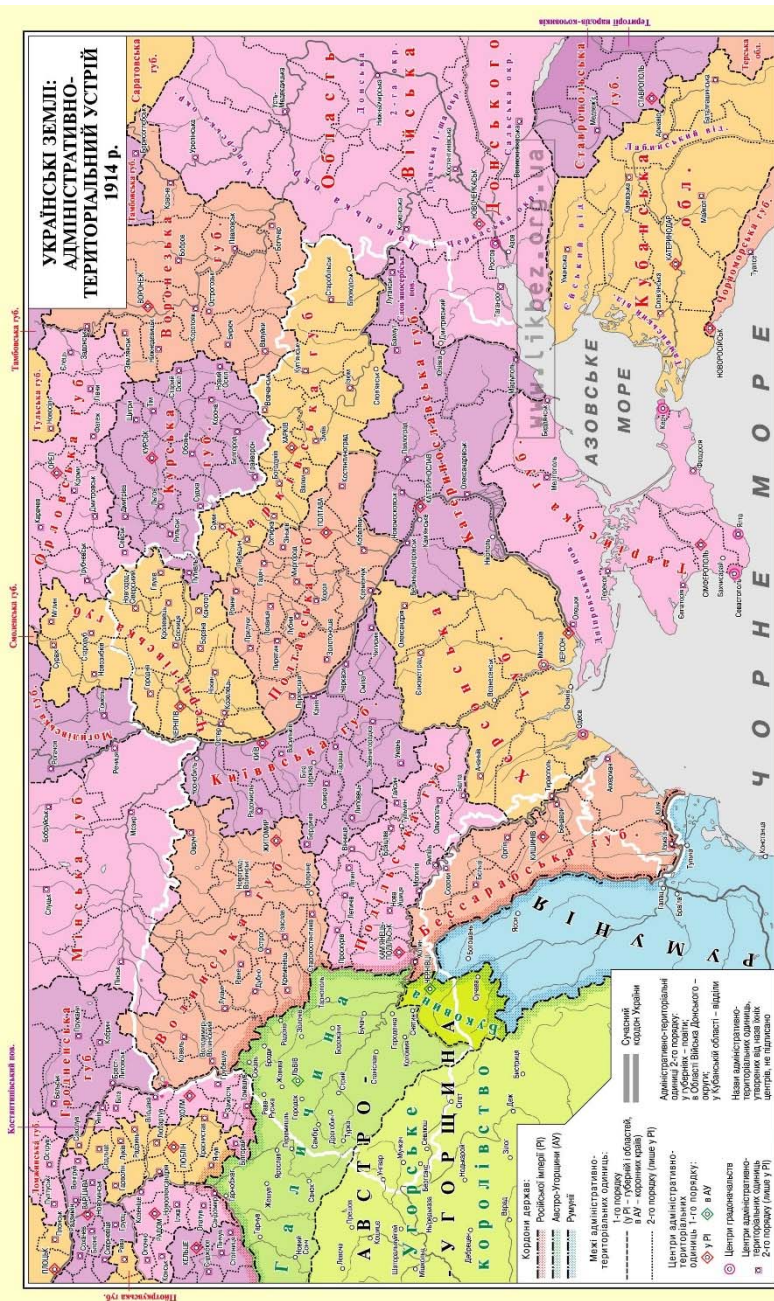
Звернемося до спадщини одного з найвідоміших політиків незалежної України, хоча в силу певних обставин йому так і не вдалося втілити свої задуми в дійсність. В'ячеслав Чорновіл (1937–1999) — видатний політик, дисидент, борець за волю й незалежність України, який понад 15 років провів у в'язницях та засланнях, але не зрадив ні політичних, ні громадянських ідей.

«Немає в нас бандерівців та москалів, східних і західних. Усі ми — народ України».

Одна з найвідоміших цитат політика красномовно пояснює, що всі ми українці, хоча Батьківщина в кожного своя. Проте, чому ж все таки з'явився такий «поділ»? Він має історичні передумови чи імперську вигадку?

Історично так склалося, що територія України була розділена між кількома імперіями. Станом на 1913 рік (перед Першою світовою війною) українські землі входили до Російської імперії (північна, центральна, південна та східна частини) та Австро-Угорської імперії (західна).

Зрозуміло, що кожна з імперських влад проводила на підконтрольних територіях політику, яка б підтримувала панівну ідеологію: Росія — російську (з мовою, культурою, формуванням панславізму тощо), а Австро-Угорщина — свою. Жодна з імперій не задовольняла національних інтересів українців. Проте, усе ж таки протягом певних історичних періодів з'являлися діячі, які сповідували ідеї незалежності та бачили українські землі об'єднаними й вільними. Такі періоди в історії отримали назву «національного відродження».

Політична карта «Українські землі на початок 1914 року»

Ми розуміємо, що російськомовне населення в Україні — це не переконливе бажання власне людей розмовляти російською мовою, а ціленаправлена довготривала політика імперської влади, яка, на жаль, продовжилася й у часи Радянського Союзу.

Для прикладу, у місті Черкаси (Центр України), у 1980 році з 30 загальноосвітніх закладів лише 5 були з українською мовою навчання.

Українською було розмовляти непрестижно, вона вважалася мовою «забитого» села, а не «модного» міста. Теж досить цікавий факт: найпопулярнішими педагогічними спеціальностями у 70–80-х роках ХХ століття, у тому числі й у Черкаському державному педагогічному інституті, були учитель російської мови та літератури, адже педагогам, які викладали ці предмети, гарантували надбавки, клас «ділився» на підгрупи, чим гарантувалося й велике навантаження, не так, як учителям математики, біології, чи тим більше української мови й літератури.

Проведення вправи за методою «Метаплан»

Метода «Метаплан» передбачає виокремлення проблеми та обговорення її за певним планом. Важливо, щоб кожна «частка» була опрацьована. При цьому висновки можуть бути різними, адже питання для обговорення, як правило, є відкритими.

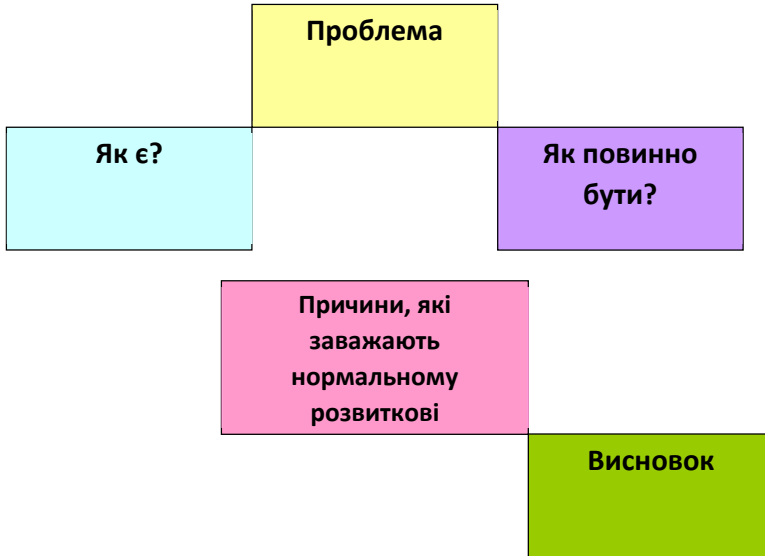
За основу для обговорення можна взяти одну з цитат.

- ▶ *«Допустити дві державні мови або одну державну, а одну офіційну — значить, зруйнувати державу. Я завжди наводжу в приклад євреїв, які відродили вже мертву мову й об'єдналися навколо неї»* (В'ячеслав Чорновіл).
- ▶ *«Мова — то серце народу: гине мова — гине народ»* (Іван Огієнко).
- ▶ *«Слова росли із ґрунту, мов жита. Добірним зерном колосилась мова. Вона як хліб. Вона свята. І кров'ю предків тяжко пурпурова* (Ліна Костенко).
- ▶ *«Скільки української мовної території, стільки й української державності»* (Іван Заєць).

- «Мова — це доля нашого народу, і вона залежить від того, як ревно ми всі плекатимемо її» (Олесь Гончар).

Доречно також висловити й власні думки:

Чи важливо, щоб у державі була державна мова? Одна або кілька?

Запитання для обговорення:

- Чи отримали ви нові знання в ході виконання вправи?
- Чи змінилися Ваші переконання/ставлення? Які саме?
- Чи потрібно такі теми порушувати українцям у повсякденному житті, особливо сьогодні, коли йде війна? Чому?

У висновку, усе ж таки, ми зазначаємо, що питання мови є таким же стратегічним, як і безпека та незалежність держави. У Законі України «Про освіту» (2017) визначено: *«Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. У класах (групах) з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу, гарантується право на використання мови відповідної національної меншини в освітньому процесі поряд з державною мовою»* (ст. 7). Але не використання державної мови, яка в Україні є українська, недопустимо.

УКРАЇНСЬКОМОВНИЙ ДОНБАС ТА РОСІЙСЬКОМОВНИЙ ЛЬВІВ: У ПОШУКАХ ІСТИНИ

Цільова аудиторія	здобувачі освіти 15–22 років
Необхідне забезпечення	мультимедіа
Час для проведення	30 хвилин
Методичні прийоми	вільна дискусія, метода «займи позицію»

Проведення вправи

Стереотип

Донбас ніколи не був українськомовним. Натомість, якщо Ви хочете почути справжню українську, Вам просто необхідно поїхати до Львова. Це місто – «мекка української мови».

Метода «Займи позицію» використовується тоді, коли потрібно організувати обговорення чи дискусію зі спірного питання. При цьому кожний/кожна з учасників має можливість висловитися, продемонструвати різні думки з теми, обґрунтувати свою позицію або навіть перейти на іншу в будь-який час, якщо аргументи будуть переконливими.

Для організації за такою методою обговорення варто використовувати дві протилежні теми / думки, які не мають однозначної (правильної) відповіді.

Для цієї вправи ми підібрали два регіони, які протиставляються вже не одне десятиліття щодо використання української мови. Це Львів (Захід України) та Донбас (Схід України).

В аудиторії визначається місце для тих, хто на початок роботи повністю переконаний, що Львів — це українськомовне місто й у ньому практично не розмовляють російською мовою, а Донбас переважно російськомовний (+). А також місце для тих, хто має протилежну думку (–), та місце для тих, хто не визначився (+ / –).

Учасникам вправи потрібно пояснити, що в ході обговорення, вони мають право змінити своє місце, але обов'язково пояснити вибір.

Ведучий/ведуча оголошує тему обговорення, без власних коментарів чи висловлювань позиції, а учасники займають місце, але при цьому коментують свій вибір.

Потім іде ознайомлення з різними фактами (див. Рисунок 8–9).

Українськомовний Донбас

На території Донбасу діяла ОУН. Тут було багато постраждалих від сталінських репресій. Ті, хто пам'ятав визвольні змагання 1920-х років, підтримали рух Організації українських націоналістів.

Володимир Сосюра, автор вірша «Любіть Україну», народився у Дебальцевому. За цей твір його назвали «націоналістом» і «продажним бандерівцем».

Співзасновник Української Гельсінської групи, автор вірша **Микола Руденко** «Безсмертя нації – у слові» родом зі Сходу України.

Леонід Биков, знаменитий режисер, легендарний «Маестро» народився і виріс у Краматорську.

Василь Стус довгий час проживав у Донецьку. Він відмовився від громадянства СРСР, бо не хотів «бути рабом».

Борис Грінченко вчителював на Луганщині на запрошення Христини Алчевської. За цей час створив абетку і книжку-танку для школярів східного регіону, щоб вони вивчали українську. Він упорядкував чотиритомний словник на 68 тисяч слів. На початок ХХ-го століття це був найповніший і лексично найдосконаліший український словник.

У 1862 році **Христина Алчевська** заснувала в Харкові першу безкоштовну недільну жіночу школу, якої не було до цього часу в Російській імперії. Тут вивчали правознавство, фізику, хімію, географію, історію України, письмо, математику, а також відвідували театри. Школу Алчевської закінчили понад 17 тисяч жінок Східної України.

Рисунок 8. Інфографіка «Українськомовний Донбас»

«Мовні» новини зі Львова

У Львові з березня 2022 року діють розмовні клуби "Єдині", де всім охочим пропонують вдосконалити свою розмовну українську мову. Перші клуби почали працювати в бібліотеках.

Факт перший

Політика СРСР з моменту «радянзації» Західної України (1939) була спрямована на знищення національної ідентичності українців. Окрім індустріалізації та примусової колективізації, репресій проти греко-католицької церкви та повстанських груп, це проявлялося й у тому, що до українських міст переселялися сім'ї російськомовних військових, у школах запроваджувалася мова «радянської доби» – російська, нищилися українські традиції.

Факт другий

Факт третій

Ірина Фаріон, експедатка, експрофесорка Національного університету «Львівська Політехніка» називає людей, які ще не почали спілкуватися українською – «маргіналами та ущербними».

Факт четвертий

У Львові з початку широкомасштабного вторгнення (2022) збільшується часта внутрішньо переміщених осіб зі Сходу України. Частина місцевих вважають їх «росіянами», що взагалі так не є.

Рисунок 9. Інфографіка «Мовні» новини зі Львова»

У продовженні підбору фактів також можна скористатися матеріалом Дар'ї Курінної «Український віночок проти російського кокошника. Який справжній національний костюм Донбасу?»

Для роботи над темою також можна звернутися до обговорення листівок та плакатів (див. Додаток 2). Ці джерела досить яскраво пояснюють, як у радянській імперії ставилися до російського та інших народів, кого підносили, а кого урівнювали, що ховалося за ідеологемою «дружба народів» та як російськомовні представники інших народів «творили» українське мистецтво.

Ознайомлення з різними фактами має пояснити учасникам, що й у Львові не все так однозначно щодо стереотипів, в тому числі й щодо вживання української мови. Натомість, і на Сході України є велик частина тих громадян, які спілкуються українською мовою. Також важливо зауважити, що справжня, літературна мова там, де її вивчають і постійно дотримуються «чистоти», уникаючи суржику чи полонізмів.

Запитання для обговорення:

- ▶ Чи отримали Ви нові знання в ході виконання вправи?
- ▶ Чи змінилися Ваші переконання/ставлення? Які саме?
- ▶ Як Ви вважаєте, чи є різниця в тому, де народилася людина — на Заході / чи Сході / у Центрі / на Півночі / чи на Півдні України? Свою думку обґрунтуйте.

АБЕТКА УКРАЇНСТВА: ВОНИ ПРОСЛАВИЛИ БАТЬКІВЩИНУ НА ВЕСЬ СВІТ

Цільова аудиторія	здобувачі освіти 15–22 років
Необхідне забезпечення	мультимедіа
Час для проведення	120 хвилин
Методичні прийоми	вільна дискусія, метода «складання абетки»

Проведення вправи

Стереотип

Українці – «малороси»; частина великого російського народу; вони не мають героїв нації.

Кілька тез щодо спростування

Українська земля й справді дала життя багатьом відомим людям, які прославили її на весь світ. Пропонуємо познайомитися із українцями, які жили в різні часи, за різних політичних режимів та соціально-економічних умов. Вони були з різних соціальних верств, займалися різними справами, проте своє життя віддали на славу й процвітання Батьківщини. Ми склали список за абеткою, вказавши на кожну літеру лише одне прізвище.

У нашу «Абетку українства» увійшли українці, які за останніми соціологічними дослідженнями, проведеними групою «Рейтинг» («Rating GroupTM»), входять до «видатних українців». У цій добірці — видатні державні, політичні та релігійні діячі, військові, художники, учені, спортсмени, які прославили Україну в національній і світовій історії.

Ознайомившись із «Абеткою видатних українців», пропонуємо вам доповнити кожну літеру ще одним–двома українцями. Свій вибір поясніть.

Бажаємо успіхів!

Амосов Микола Михайлович (1913–2002)

Його називають «батьком» української біокибернетики, але у світі він здобув звання «генія медицини», адже є одним із найвідоміших кардіохірургів. Микола Михайлович отримав світове визнання, працюючи в Україні. За свою практику лікар провів сотні тисяч операцій, з них понад 95 тисяч — на серці. «Людина-епоха» М. Амосов був названий «великим українцем всіх часів». В українській історії його називають другим, після Ярослава Мудрого, кого удостоїли такого почесного звання.

Білокур Катерина Василівна (1900–1961)

Українська художниця, майстриня народного декоративно-прикладного мистецтва. Мисткиня-самоучка, селянка, яка не мала змоги виїхати з села (не мала паспорта), здобула всесвітню славу. Споглядаючи за природою, а особливо квітами, відтворювала все це на полотнах, наповнюючи їх неймовірними фантазійними сюжетами.

Володимир Великий (бл. 963–1015)

Великий Князь Київський, засновник династії Володимировичів. За свою діяльність отримав прізвиська — Великий, Святий, Хреститель, Красне-Сонечко тощо. Найбільшими досягненнями за його правління вважають хрещення

Русі-України (988), спорудження мережі оборонних міст, будівництво Десятинної церкви (996). Перший, хто з руських князів, розпочав карбувати власну золоту монету, використовуючи особистий знак «тризуб», що став у XX столітті Гербом України. Канонізований Католицькою та Православною церквами як рівноапостольний святий.

Грушевський Михайло Сергійович (1886–1934)

Один з найвідоміших українських істориків XX століття. Своє професійне життя пов'язав з історією, політикою та громадською діяльністю. Під час українських визвольних змагань 1917–1921 років М. Грушевський займав посаду Голови Центральної Ради Української Народної Республіки (1917–1918). Його портрет зображено на 50-гривневій банкноті.

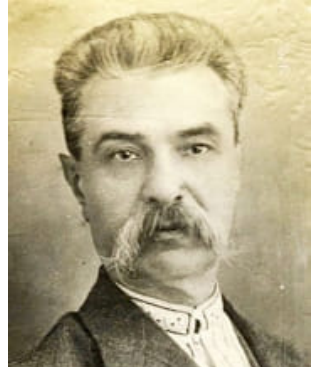
Дзюба Іван Михайлович (1931–2022)

Один із ключових представників покоління дисидентів-шістдесятників, автор памфлету «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Діяльність І. Дзюби пов'язана із літературою, де він проявляв свою національну позицію та виступав за незалежність України. За свою титанічну боротьбу удостоєний звання «Герой України».

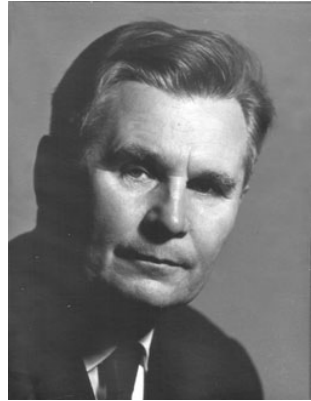
Єфремов Сергій Олександрович (1876–1939)

Один із провідних українських громадсько-політичних діячів періоду Української Народної Республіки, її «хрещений батько». Автор концепції української державності, національної освіти й культури. Біографи вважають, що С. Єфремов започаткував українську національну пресу. У період сфабрикованої справи проти Союзу Визволення України, була проведена й гучна справа проти С. Єфремова. Його було репресовано. Відновили чесне ім'я діяча лише у 1989 році.

Ховтобрюх Михайло **Андрійович (1905–1995)**

Відомий український мовознавець, визначна постать у історії філологічної науки. Усе своє професійне життя присвятив науковим дослідженням проблем сучасної української літературної мови. Вивчаючи історію мови, мовознавства, культури мовлення, порівнюючи граматику слов'янських мов, довів, що українська мова є унікальною та неповторною.

Заньковецька Марія **Костянтинівна (1854–1934)**

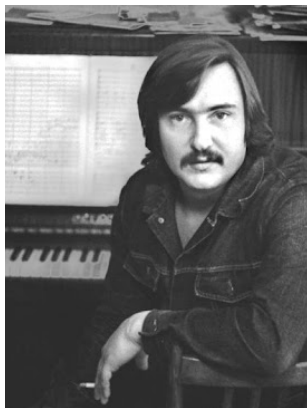
Одна з найвідоміших не лише українських, а й світових театральних акторок кінця XIX — початку XX ст. Проявлений з дитинства талант до гри, вона пронесла через усе життя. Мала надзвичайний голос. Знімалася в кіно, де грала

неперевершену Наталку з п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка». Усі свої ролі виконувала українською мовою. Відмовилася від запрошення переїхати до імператорського театру російського імператора Олександра III.

Івасюк Володимир Михайлович (1949–1979)

«Геній із Кіцмані», — так його назвали за пісню «Червона рута». Медик за освітою, музикант за покликанням. В. Івасюк грав на фортепіано, віолончелі, гітарі. Сам виконував пісні, писав поезію, захоплювався живописом та фотографією. За своїх лише 30 життєвих років написав понад 100 пісень, які прославили музиканта на весь світ. Має звання «Герой України» (2009 р., посмертно).

Корольов Сергій Павлович (1906–1966)

Український учений, конструктор-ракетобудівник, основоположник практичної космонавтики. За його кресленнями були створені штучний супутник Землі, перша у світі міжконтинентальна балістична ракета, а в 1961 році — відбувся вдалий політ людини (Юрія Гагаріна) у космос. Пережив звинувачення в антирадянській пропаганді, був засуджений, піддавався тортурам. У період СРСР його ім'я було засекречено. Саме тому він так і не отримав Нобелівської премії за «відкриття людству Космосу».

Лобановський Валерій Васильович (1939–2002)

Видатний український футболіст та футбольний тренер. З молодих років порівнював гру у футбол з опануванням наук. Багаторічний наставник київської команди «Динамо», за тренерства якого клуб вигравав найпрестижніші кубки. Є одним з найтитолованіших тренерів у історії світового футболу. Нагороджений багатьма відзнаками, серед яких звання «Герой України» (2002 р., посмертно).

Мазепа Іван Степанович (1639–1709)

Гетьман Війська Запорозького, на Лівобережній (1687–1704) і всій Наддніпрянській Україні (1704–1709). Із українського шляхетного роду, меценат, колекціонер, поет. Грав на бандурі, вільно володів європейськими мовами. За його політичного керування припинилася «Руїна», дбав про економічне піднесення українських земель. Власним коштом побудував 12 церков, реставрував 20 соборів. Прагнув політичної незалежності України від Російської імперії.

Нарбут Георгій Іванович (1886–1920)

Український художник-графік, ілюстратор книг. Автор перших українських державних грошей. З дитинства малював і бавився витинанками. Один із засновників і ректор Української Академії Мистецтв. Почав працювати над українською

абеткою, проте так її й не закінчив. Його називали «українцем не тільки по крові, а й по мові та переконанням».

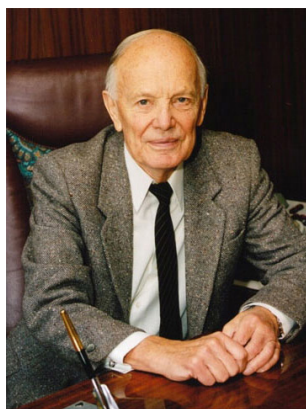
Ольга Свята (бл. 890–969)

Державна діячка Русі-України, яка замінила на престолі вбитого князя Ігоря Рюриковича. Вона не лише стала регентом при малолітньому сині Святославові, а фактично керувала державою. Відома своїми реформами: упорядковувала збори данини, враховуючи соціальні можливості суспільства; організувала князівські погости; ввела осередки судочинства. У зовнішній політиці притримувалася позицій добросусідства, уклавши кілька торгових угод із Візантією. Прийняла християнство, за що отримала прізвисько «Свята».

Патон Борис Євгенович (1918–2020)

Український інженер, винахідник, науковець у галузі зварювальних процесів, металургії і технології металів. Його винаходи були успішно застосовані не лише в металургії та медицині, а й у космосі й під водою. Один з найтитулованіших науковців сучасної України, очолював Академію наук України більше 60 років. Перший в історії незалежності нагороджений відзнакою «Герой України» (26 листопада 1998).

Роксолана (Анастасія Лісовська) (1505–1558)

Дружина Сулеймана I Пишного, султана Османської імперії, меценатка та філантроп. З татарського полону, стала законною дружиною. Власним коштом будувала мечеті, школи, лікарні для жінок, караван-сараї, опікувалася становищем жінок у гаремах. Оспівана в літературі, образотворчому мистецтві, музиці та кіно. Входить до переліку найвідоміших жінок України.

Сковорода Григорій Савич (1722–1794)

Український філософ, педагог, богослов, поет, перекладач, музикант. Один з найяскравіших представників течії «філософія серця». За свої демократичні погляди, прихильність до історії, народності та античної культури, отримав прізвиська «філософ свободи», «український Сократ», «український Платон», навіть «Конфуцій». Дослідники його спадщини вказують, що все життя філософа — це відкриття внутрішніх сил людини й прагнення до світла.

Теліга Олена Іванівна (1906–1942)

Українська поетеса, діячка ОУН, борчиня за незалежність України. Змалку проявляла інтерес до поезії, красою та інтелігентністю були пронизані її твори. О. Теліга сповідувала прогресивні ідеї щодо жінки в тогочасному суспільстві. Вона

переконувала, що жінка є особистість «цілісна й вольова», а не «рабиня». За свою підпільну діяльність у роки Другої світової війни була заарештована гестапо й розстріляна в Бабиному Яру (м. Київ).

Українка Леся Петрівна (1871–1913)

Українська поетеса, перекладачка, фольклористка, культурна діячка.

Отримала домашню освіту, володіла багатьма європейськими мовами, грецькою та латиною, що дозволило їй донести європейські твори до українського читача. За поглядами була надзвичайно прогресивна, активно сповідувала ідеї жіноцтва в суспільному розвитку. Усупереч невиліковній хворобі була різносторонньо розвиненою. І. Франко сказав про цю тендітну жінку: «... єдиний мужчина в нашому письменстві».

Франко Іван Якович (1856–1916)

Український письменник, драматург, науковець, літературний критик, перекладач, громадський діяч. Змалку вирізнявся унікальними розумовими здібностями, мав прекрасну пам'ять. Його творчий доробок налічує кілька тисяч творів, не тільки українською, а й іншими мовами. Прогресивний революціонер, за що отримав прізвисько «український Каменяр».

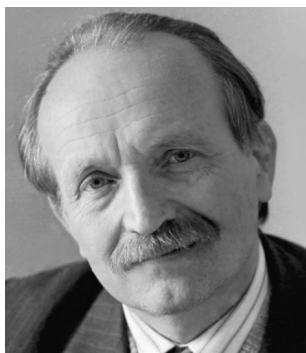
Хмельницький Богдан Михайлович (1595–1657)

Український політичний і державний діяч, військовий, дипломат. Очільник Української козацької держави — Гетьманщина (Військо Запорозьке). Знав кілька європейських мов, був надзвичайно освічений, вирізнявся лідерськими якостями, ерудованістю; уміло вів переговори, мав талант переконання та військового стратега. У історію ввійшов, як український козацький шляхтич, який підняв проти Речі Посполитої повстання, що переросло в національно-визвольну війну (1648–1657). Козаки зверталися до нього: «Батько Богдан». Оспіваний у народних піснях, легендах, думах.

Чорновіл В'ячеслав Максимович (1937–1999)

Український політичний і державний діяч, літературний критик, публіцист, дисидент; «символ руху опору за незалежність України». Один із засновників та активних діячів Української Гельсинської спілки. За журналістську діяльність отримав прізвисько «невгамовний». Засуджений до 15 років трудових таборів за антирадянську пропаганду. Спогади тих, хто знав В. Чорновола особисто: «М'який і доброзичливий у спілкуванні та твердий у переконаннях».

Шевченко Тарас Григорович (1814–1861)

Український поет і письменник, живописець, гравер, мислитель, етнограф, громадський діяч. Був кріпаком, якого товариші викупили з полону. Став «символом національного відродження». Надзвичайно любив дітей, хоча власної сім'ї так і не створив. За спогадами О. Афанасьєва-Чужбинського, не раз Тарас Григорович розповідав сільським дітям казки, співав пісні, робив разом з ними пишки.

Найвідоміша його збірка поезій названа «Кобзарем». Творча спадщина Т. Шевченка надзвичайно велика. Малюнки, оферти, гравери є унікальними. Постать Кобзаря вшанована в Україні та за кордоном, йому встановлено 1384 пам'ятників.

Ющук Іван Пилипович (1933–2021)

Український мовознавець, перекладач, активний громадський діяч. Усе своє життя Іван Пилипович присвятив дослідженню української мови. На найвищому, науковому, рівні довів, що мова — це «живий організм», за її чистотою, розвитком потрібно постійно слідкувати. Автор 20 новаторських підручників з української мови. Народжений у трагічний для України 1932 рік (записаний 1933), один з перших дослідників Голодомору-геноциду українців 1932–1933 років.

Ярослав Мудрий (бл. 983–1054)

Князь Київський, син Великого князя Володимир. Історики суголосні, що саме за його правління держава Україна-Руси досягла найвищого розквіту. Багато зусиль доклав до зміцнення держави, як у внутрішній політиці, так і зовнішній. Відомий розбудовою середньовічного Києва, окрасою якого стали Золоті ворота та Храм Святої Софії, закладений на честь перемоги над печенігами (відомий як Софійський собор, 1054); зміцненню правової системи держави — був укладений перший писаний збір законів «Руська правда» (1037). У столиці при Храмі Святої Софії діяла школа та перша бібліотека. У міжнародній політиці сповідував мирні стосунки. Дочки й сини мали шлюби з представниками європейських королівських родин, за що й отримав прізвисько «тесть Європи». Лише у XVIII столітті, досліджуючи його діяльність, історики почали називати князя «Мудрим», а церква його канонізувала, як «святого благовірного державного мужа».

Деякі методичні акценти

Нам сьогодні, як ніколи, потрібно навчитися вести боротьбу за збереження історичної пам'яті та національної ідентичності, відстоювати власну позицію, щоб не програвати в інформаційній війні. Для цього в українському суспільстві мають знати про власних героїв, українців, які прославляли Батьківщину в різних галузях господарства, науки й культури.

«Нав'язане» звернення «малороси» має бути вилучене з сучасної мови. Також ми маємо навчати українських громадян позбавитися прищепленої риси — меншовартості.

Громадянські цінності, такі як гуманізм, гордість, повага, визнання, милосердя, емпатія, мають стати провідними у вихованні молодих людей. А для цього ми маємо знати про тих відомих співвітчизників, які своєю працею заявляли про українство на весь світ!

ГЛОСАРІЙ

Булінг — (цькування) — діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- ▶ систематичність (повторюваність) діяння;
- ▶ наявність сторін — кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- ▶ дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

(Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

Гендер — (англ. gender — стать, від лат. genus — рід) — соціальні ознаки, які приписують жінкам і чоловікам. Поняття тісно пов'язане зі соціальними уявленнями про те, що означає бути чоловіком або жінкою (маскулінність та фемінінність), які відображають гендерну ідентичність. Зокрема, маскулінність у системі патріархатних гендерних відносин пов'язують із силою, владою,

мужністю, витривалістю, агресією, неемоційністю, орієнтацію на успіх. Натомість фемінінність — протилежні до маскулінності риси: емоційність, чуйність, слабкість, залежність тощо.

(Марценюк Т.О. Гендер. Велика українська енциклопедія. URL : <https://vue.gov.ua/> Гендер (дата звернення: 25.12.2023).

Геноцид — (від грец. γένος — рід, плем'я і лат. caedo — убиваю) — міжнародний злочин, що полягає у діях, які вчиняються з наміром знищити повністю чи частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. Поняття «геноцид» запровадив Р. Лемкін у книзі «Правління Осі в окупованій Європі» (англ. «Axis rule in occupied Europe»; 1944).

Геноцидом є вбивство членів групи, заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень або таких, що призводять до розумового розладу; навмисне створення умов життя, які перешкоджають існуванню групи. Злочин геноциду передбачає необхідність надання захисту фізичному та соціальному існуванню групи. Останнє може бути знищено шляхом вигнання членів групи з місць постійного проживання та їх розселення, систематичного знищення їхньої самосвідомості та самоідентифікації, знищення інтелектуальної або політичної еліти цієї групи.

(Гнатовський М.М. Геноцид. Велика українська енциклопедія. URL : <https://vue.gov.ua/> Геноцид (дата звернення: 25.12.2023).

Дискримінація — ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами й свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

(Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI).

Діалог культур — процес спілкування культур, у ході якого відбувається їхня взаємна трансформація. Діалог культур може розвиватися у межах трьох можливих стратегій: 1) Домінанти однієї культури над іншою. 2) Синтезування їх у нову культуру без збереження цих культур. 3) Синтезування зі збереженням цих культур. Перша стратегія є досить поширеною й подеколи виявляється парадоксальною: цивілізаційне домінування одного народу над іншим не завжди означає культурне домінування (взаємодія греків і римлян у межах Античності). Друга стратегія означає розчинення меж своєрідності культур, що вступили у діалог, і створення нової єдиної культури; у тій чи іншій формі одна з культур домінує. Третя стратегія передбачає взаємозбагачення та синтез культур, за яких межі своєрідності не знищуються і зрештою сприяють розвиткові усіх поспіль культур.

(Хамітов Н. Діалог культур. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. С. 162).

Етноцентризм — сукупність поглядів, ідей, які створюють перебільшену думку про достоїнства, національний характер, роль у історії тощо якого-небудь народу, нації.

(Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL : <http://surl.li/ovado> (дата звернення: 25.12.2023)).

Історична пам'ять — найважливіший компонент духовної сфери етнічної спільноти, що дає змогу підтримувати безперервність етнічної еволюції, спадкоємність історичного досвіду, передавати накопичене багатство етнічних (національних) цінностей наступним поколінням.

(Антонюк О. Історична пам'ять. Політологічний словник. Київ : МАУП, 2005. С. 349–350).

Жорстокість — вияв суворості, різкості, немилосердності; лютість, безсердечність, безжалісність. Перевищення звичайної норми, звичайного ступеню чого-небудь.

(Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL : <https://sum.in.ua/s/zhorstokyj> (дата звернення: 25.12.2023)).

Ксенофобія — (від грецьк. *xenos* — чужий + *phobos* — страх, побоювання) нетерпимість до чого-небудь, до незвичного.

(Словник іншомовних соціокультурних термінів. URL : <http://surl.li/opkrf> (дата звернення: 25.12.2023)).

Мова ворожнечі — (англійською — *hate speech*) — усі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, у тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів.

(Рекомендація № R (97) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо «мови ненависті». URL : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b (дата звернення: 20.11.2023)).

Ненависть — це глибоке емоційно негативне ставлення суб'єкта до індивіда чи іншого об'єкта, що характеризується відчуттям гніву, ворожістю, огидою, бажанням заподіяти йому біль, як фізичний, так і моральний, чи шкоду. Ненависть визначається як антитеза любові, її повна протилежність — тобто, якщо любов це активне зацікавлення в житті й розвитку об'єкта любові, то ненависть це активне зацікавлення в деградації і знищенні об'єкта ненависті. Ненависть може існувати й без об'єкта, бути ні на що не спрямованою.

(Словник для допитливих людей. URL : <https://educalingo.com/uk/dic-uk/nenavyst> (дата звернення: 25.12.2023)).

Стереотип (етнічний) — відносно стійкі уявлення про моральні, розумові та фізичні якості, властиві представникам різних етнічних спільностей. У їхньому змісті звичайно зафіксовані оцінні думки про зазначені якості, але можуть бути і настанови до дії стосовно людей певної національності. Етнічні стереотипи поділяються на: 1) автостереотипи — думки, судження, оцінки, які відносять до власної етнічної спільності; звичайно містять комплекс позитивних оцінок; 2) гетеростереотипи — сукупність

оцінних суджень про інші народи; бувають як позитивними, так і негативними — залежно від історичного досвіду взаємодії даних народів.

(Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. С. 506).

Стереотип (соціальний) — відносно стійкий і спрощений образ соціального об'єкта — групи, людини, події, явища та ін., що складається в умовах дефіциту інформації як результат узагальнення особистого досвіду і уявлень, прийнятих у суспільстві (нерідко упереджених). Термін уведений американським журналістом Уолтером Ліппманом у 1922 році.

(Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. С. 506).

Толерантність — (від лат. *tolerantia* — терпимість) — термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних). Світоглядною основою толерантності є поцінування різноманітності — природної, індивідуальної, суспільної, культурної. Межі допустимої толерантності залежать від соціальних норм, що діють в даному суспільстві (і, отже, у своїй основі мають культурне походження); однак у межах діючих соціальних норм можливі більш толерантні і менш толерантні варіанти особистої та групової поведінки. Зокрема, окремі особи чи групи осіб можуть виступати ініціаторами перегляду таких звичаїв та норм, які вони оцінюють як жорстокі (нетолерантні).

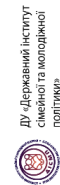
(Лісовий В. Толерантність. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. С. 642).

Упередження — хибна думка (негативна, несправедлива думка), яка складається щодо кого-, чого-небудь наперед, без ознайомлення, та пов'язане з нею відповідне ставлення.

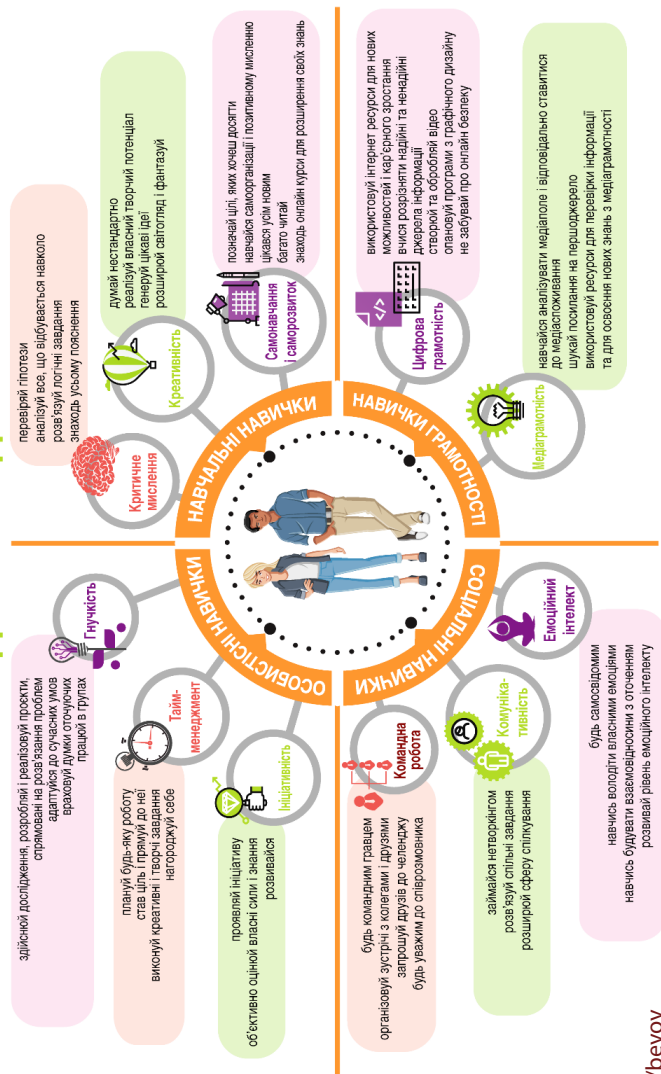
(Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL : <http://slovopedia.org.ua/93/53411/1005851.html> (дата звернення: 25.12.2023)).

Утиск — небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їхньої людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

(Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI).

НАВИЧКИ XXI СТОЛІТТЯ ТА ІДЕЇ ДЛЯ ЇХ РОЗВИТКУ ДЛЯ МОЛОДІ

Джерело: <http://url.li/bevov>

Листівка «Дружба народів», 1957 р.

Плакат «Дружба народів», 1972 р.

Рем Багаутдінов. Плакат. Київ, 1962 р. (НБУ ім. В.Вернадського)

* автор цього плакату — Рем Багаутдінов (татарин із Казані, працював у Києві).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревич, С., Суслік, Л. (2022). Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Психологія, № 3 (52). С. 27–35.
2. Гордійчук, О. (2023). Етнічні стереотипи: особливості формування та функціонування. *Українська полоністика*. Том 21. № 1. С. 53–62.
3. Джаррет, К. Чи існує насправді характер нації? URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-39641118> (дата звернення 25.01.2024)
4. «Дружба народів»: що в радянські часи ховалося за відомою ідеологією URL : <http://surl.li/qbluo> (дата звернення 25.01.2024)
5. Дудченко, О., Пиринг, К. (2018). Національні стереотипи як основна причина міжнародних та етнополітичних конфліктів сучасності: проблема стійкого розвитку в світі. *EUNOMIA. Rozwój zrównoważony jako przedmiot badań*. № 1 (94). С. 261–271.
6. Киричок, Д. «Наїлися російських щів»: мешканці Сходу про стереотипи, які варто забувати URL : <https://life.pravda.com.ua/society/2019/10/1/238367/> (дата звернення 25.01.2024)
7. Кузіна, К. Як створити «ворога»: дегуманізація українців радянським агітпропом. URL : <http://surl.li/qbmfd> (дата звернення 25.01.2024)
8. Мультфільми створюють національні стереотипи — стверджують американські медіа. URL : <http://surl.li/qblet> (дата звернення 25.01.2024)
9. Прядко, А., Сергєєнкова, О. (2021). Історіогенез поняття «стереотип» як предмету психологічного дослідження професійних стереотипів вихователів. *Вісник Львівського університету*. Серія «Психологічні науки». Випуск 10. С. 147–152.
10. Ребрій, О., Сиса, Я. (2022). Національні стереотипи як проблема перекладу. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. № 95. С. 44–51.
11. Шамонова, О. Стереотипи: чому важливо з ними боротися. URL : <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/10/17/242716/> (дата звернення 04.01.2024).
12. Шекеряк, Я. Стереотипи: найбільше зло чи життєва необхідність? URL : <https://lysty.net.ua/stereotypes/> (дата звернення 04.01.2024)

ПРО АВТОРКУ

Степанова Наталія Михайлівна, кандидатка філософських наук, доцентка, заступниця з наукової роботи директора навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

У 2012 році захистила дисертацію з теми «Довіра як соціокультурний феномен сучасного суспільства». (09.00.03 — соціальна філософія та філософія історії). У 2019 році отримала наукове звання «доцент». Науково-педагогічний стаж — 26 років.

З 2008 року учасниця міжнародних проєктів та академічних мобільностей. Навчалася в Польщі («Міжкультурна освіта в школі», 2008), Єрусалимі («Вивчення уроків Другої світової війни та історія Голокосту», 2011), Литві («Демократична школа», 2012), Молдові («Медіаосвіта в сучасній школі», 2016). Брала участь у проєктах Ради Європи, ОБСЄ, Міжнародної методлабораторії «Verba Magistri», IREX.

Коло наукових інтересів: філософія освіти, методика викладання громадянської освіти, медіаграмотність, розвиток гнучких навичок, зокрема критичного мислення. Авторка понад 100 робіт (статті, освітні програми, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації).

Наталія Степанова

STOP-СТЕРЕОТИПИ:

методи їх подолання в українському суспільстві

*Відповідальність
за підбір ілюстративного матеріалу несе автор.*

*Редактор: Наталія Пономаренко
Макетування: Андрій Чернявський
Авторка ілюстрації на обкладинці: Марія Вабіщевич*

Академія української преси тел. 067–372–27–33,
e-mail: info@aup.com.ua
Сайт: <http://aup.com.ua/>

Портал «Медіаосвіта та медіаграмотність»: <http://www.medialiteracy.org.ua/>
Сторінка на Facebook: <https://www.facebook.com/aupfoundation>
Telegram-канал: https://t.me/aup_info